

**ORAȘUL CARANSEBEȘ-SCURTE REPERE DE
SPIRITUALITATE BĂNĂȚEANĂ**
Caransebeș Town-Short Landmarks of Banat Spirituality

Daniel Aron Alic
„Eftimie Murgu” University, Reșița, Romania

Abstract: *Among Banat cities, Caransebeș comes into attention as a centre of Romanian culture and spirituality. Lived by Romanian people, the city and its neighbourhoods have passed through the vicissitudes of the history keeping pure the authentic of the area. Since the second half of the XIXth century, after the re-foundation of Caransebeș Diocese, national and cultural flag have been kept with care by the clergyman of the institution and the professor who contributed to the formation of the priests and teachers that, at their turn, contributed to the spread of religious feeling and alphabetization of the majority of Banat villages. In this town where also the most important personalities that contributed to the Great Union and later development of the province lived. All of these allows us to consider Caransebeș as the historical capital of Banat culture and spirituality.*

Keywords: Caransebeș, Banat, culture, Romanian spirituality, historical development.

Banatul, ținutul de la marginea imperiilor, unde s-au contopit civilizații și culturi, a fost pe rând, prin diversele sale zone, o provincie disputată de regalitatea Ungariei, de țaratul bulgar, de formațiuni pre-statale și statale românești, fiind cu frontierele mereu expuse:¹ „[...] există în cazul acestei regiuni o specificitate care a participat la constituirea unei fizionomii distincte și de care au trebuit să țină cont toate administrațiile, toate autoritățile politice: Banatul a fost de la începutul existenței sale o provincie de frontieră”.² Cucerit în secolele X-XI dinspre nord spre sud, dinspre câmpie spre munte, de ungurii care au găsit aici români și slavi, acesta a fost integrat treptat autorității statului medieval ungar. Populația a rămas însă tot timpul în majoritate românească. Aici, la granița dunăreană mereu expusă, au trebuit admise autonomii și cutume românești de neimaginat în interiorul regatului.

Caransebeșul, străveche vatră de civilizație, aflat printre cele mai vechi așezări din Banat, stă mărturie în fața vremurilor despre oamenii care sfințesc locul prin hărnicie, pasiune și determinare.

Așezat la poalele a trei trainici străjeri, martori tăcuți a multor transformări, munții Poiana Ruscă, Semenic și Godeanu, această

¹ Adriana Babeți, *Banatul-un paradis între frontiere*, articol publicat pe site-ul www.memoriabanatului.ro.

² Valeriu Leu, *Istoria ca suport al regionalizării-„Banatul imperial”*, articol publicat pe site-ul www.memoriabanatului.ro.

localitate a dăinuit peste veacuri în depresiunea ce se află la confluența râurilor Timiș și Sebeș. De la cel din urmă nume se pare că provine și denumirea orașului, după cum susținea Francesco Griselini în binecunoscuta sa lucrare legată de ținutul Banatului, „*Caransebeșul, numit astfel după micul râu Sebeș, care trece pe acolo*”,³ iar în *Monografia lor*, Andrei Ghidiu și Iosif Bălan susțin că termenul „*Căran*” a fost un târg, care a existat dincolo de Timiș, până în veacul al XVII-lea.⁴

Datorită zonei ce cuprinde toate formele de relief, cu climă blândă și multe și neștiute bogății ale subsolului, Caraș-Severinul este un veche și vie vatră de istorie românească. Cercetările arheologice din secolul XIX, au scos la iveală vrednice dovezi ale existenței și evoluției societății umane pe aceste meleaguri. De o însemnătate majoră sunt cele care dau mărturie despre locuirea acestui spațiu încă din paleoliticul superior, confirmând acest aspect descoperirea mai multor silexuri. Ulterior acestei perioade, au mai fost găsite importante vestigii ce presupun existența unei așezări dacice în această zonă, iar mai târziu a unei așezări daco-romane, având în vedere că spațiul de locuire a dacilor din această zonă a constituit poarta de acces spre lumea romană. Descoperirile geto-dace de la Tibiscum demonstrează că teritoriul orașului făcea parte din vasta arie de locuire a strămoșilor noștri și că aici s-a dezvoltat o înfloritoare civilizație. Drumurile romane descoperite, din Caraș-Severin și până la nord de Mureș, pun în evidență rolul castrului roman de la Tibiscum. Procesul de romanizare de după retragerea aureliană a continuat în teritoriu, dovadă fiind tezaurile numismatice descoperite ce datează din secolele III-V.⁵

În perioada marilor migrații, populația autohtonă din Banat s-a constituit în obști sătești, săpăturile arheologice făcute la Caransebeș scoțând la iveală numeroase vestigii din secolele VII-X. La cumpăna dintre primele două milenii, teritoriul bănățean era încadrat în formațiunile prestatale ale lui Glad, și ulterior, Ahtum, cel care a pus o puternică rezistență regatului maghiar.⁶ În ciuda acestui fapt, zona Banatului a fost inclusă treptat regatului maghiar; în anul 1200 este amintit pentru prima dată într-un document comitatul Caraș, iar în 1230 Banatul de Severin. Datorită puternicelor structuri administrativ-politice

³ Francesco Griselini, *Încercare de istorie politică și naturală a Banatului Timișoarei*, Timișoara, Editura Facla, 1984, p. 41.

⁴ Andrei Ghidiu, Iosif Bălan, *Monografia Caransebeșului*, Timișoara, Editura Mirton, 2000, p. 14.

⁵ Arhivele Naționale ale României, *Istorie și cultură în arhivele Caraș-Severinului*, București, 1997, p. 3.

⁶ *Ibidem*, p. 4.

și militare, stăpânirea maghiară și-a impus cu greu organizarea, astfel că în Caraș-Severin s-au creat districte românești autonome, care se bucurau de privilegii primite de la regalitatea maghiară. Cea mai importantă cetate din punct de vedere administrativ, politic și militar era cea a Caransebeșului, unde își aveau reședința banii de Severin, conducătorii celor opt districte românești.⁷

După Ioan Bartolomei, prima mențiune despre Caransebeș s-a făcut într-o consignație de zeciuială papală din secolul al XII-lea.⁸ Regele Ladislau al IV-lea Cumanul vizitează cetatea în anul 1289 și revine aici în 1290, când pe 29 aprilie într-un document este menționat numele de Caransebeș, aceasta fiind considerată prima atestare documentară a orașului. Caransebeșul este numit *Opidum* (târg), la fel ca și în registrele dijmelor papale din anii 1332-1337.

În toată perioada Evului Mediu, Caransebeșul a fost un oraș românesc de graniță ce adăpostea numeroase pături sociale, de la nobili cnezi, la meșteșugari și târgoveți și a continuat să se dezvolte datorită poziției sale geografice propice, a înfloririi negoțului și meșteșugurilor, a breslelor, cât și a faptului că avea posibilitatea apărării în fața invadatorilor datorată cetății și orașului fortificat.

De o deosebită importanță pentru dezvoltarea urbană a orașului este documentul din 30 iunie 1498, acordat la intervenția voievodului Ștefan Stoica, prin care Caransebeșului i se acordă aceleași privilegii de care se bucura orașul Buda, privilegii care fuseseră recunoscute de Sigismund de Luxemburg și Matei Corvin. Din anul 1654, 29 septembrie, se păstrează un foarte important document, prin care principele Transilvaniei, Gheorghe Rákóczi, la cererea lui Acațiu Barcsay, comitele Hunedoarei și banul Caransebeșului și Lugojului, acordă privilegii bănățenilor.⁹ Toate aceste privilegii vor determina o dezvoltare deosebită a orașului în special în secolele XVI-XVII, când deținea o poziție însemnată în comerțul Transilvaniei și a sud-estului european.

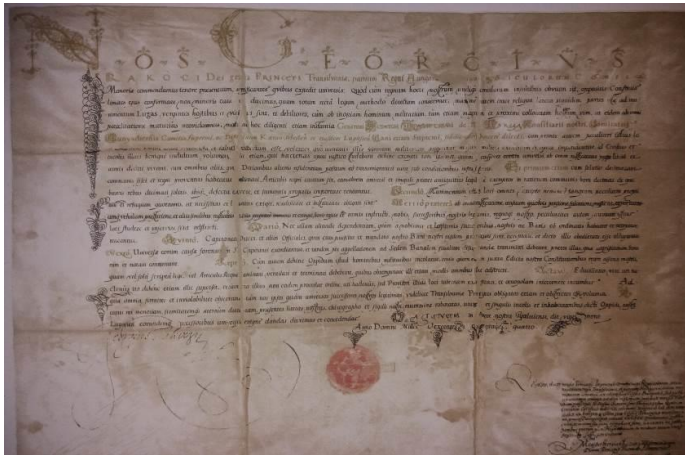
Mărturiile călătorilor străini dovedesc calitatea vieții din Caransebeș în comparație cu alte zone. Astfel, Giovan Andrea Gromo spunea că este „*capitală a Vlahiei de dincoace de Carpați*”, un alt italian, Antonio Possevino îl numea „*reședință a nobililor*”, iar iezuitul Valentin Lado confirmă că orașul a fost întotdeauna românesc, cu locuitori români ce vorbeau românește deoarece a trebuit să „*fină predica pe românește, limba lor*”. Din anul 1603 se păstrează mărturia cronicarului Szamosközy: „*Locuitorii sunt*

⁷ *Ibidem*, p. 5.

⁸ Andrei Ghidiu, Iosif Bălan, *Monografia Caransebeșului*, p. 14.

⁹ Ionel Gal et alii., *Mărturiile ale trecutului-album de documente*, Direcția Generală a Arhivelor Statului, București, 1981, p. 104.

români, însă ca onestitate, cultură și practicarea meșteșugurilor sunt deosebiți și trăiesc mai cu gust decât alți locuitori”.¹⁰

În secolele XVI-XVII, a fost unul dintre cele mai înstărite orașe din Principatul Transilvaniei datorită faptului că se afla la intersecția drumurilor comerciale, având totodată și un rol strategic important. S-a dezvoltat din punct de vedere economic și a reprezentat un reper important pentru cei care traversau zona înspre Europa Centrală și cea de sud-est, mai mult de atât fiind menționat în anul 1449, de istoricul Pesty Frigyes, ca un oraș comercial recunoscut de primă clasă.

Istoriografia consemnează că: „După mai bine de trei secole de stăpânire maghiară, în 1552 turcii iau în stăpânire Banatul, înființând pašalâcul Timișoarei. Suveranitatea otomană durează 164 ani până în 1716 când întreg Banatul intră definitiv în stăpânirea Curții de la Viena. Între anii 1688-1716 statutul politic al Banatului este incert datorită deselor conflicte între cele două mari imperii. Desele războaie dintre ele desfășurate pe parcursul secolului XVIII confirmă importanța strategică a acestei zone de contact”.¹¹

În ultimele decenii ale secolului XVIII, Banatul era nu numai o regiune în care prosperau meșteșugurile și comerțul, dar și una în care societatea manifesta o preocupare crescândă pentru școală, pentru carte.¹² Astfel, trebuie menționat faptul că fiii nobililor români din

¹⁰ Petru Bona, *Caransebeș-contribuții istorice*, Cluj-Napoca, Editura Întreprinderea Poligrafică Cluj, 1989, pp. 30-32.

¹¹ Sebastian Ștefănuță, *Granița și grănicerii bănățeni. O abordare socio-istorică*, București, 2010, p. 132.

¹² Victor Neumann, *Identitate și cultură-studii privind istoria Banatului*, București, Editura Academiei Române, 2009, p. 26.

Banatul de sud frecventau universitățile din Viena și Polonia. Datorită protopopului Andrei Ghidiu care, în anul 1900, a făcut o donație importantă de obiecte de patrimoniu, se păstrează la Academia Română un *Octoib* slavon din secolul XIII, cunoscut sub numele de *Octoibul de la Caransebeș*. Sub influența propagandei calvine ce diviza Europa în acea perioadă și care a avut un ecou puternic și în Transilvania, în anul 1582 este scrisă *Palia de la Orăștie*, o traducere a Vechiului Testament în limba română. La traducerea acesteia, datorită acordării unei importanțe deosebite culturii limbii române în zona Banatului, apare ca și firesc faptul că doi dintre traducătorii acesteia au fost din Caransebeș: Efrem Zăcan și Ștefan Herce. Tot în această perioadă s-au format și învățații George Buitul, teolog umanist și filozof și Gavril Ivul, care a predat matematică, filosofie și teologie la Viena și care au făcut cunoscută cultura bănățeană în centrul Europei. Școala de cântăreți bisericești amintită în 1582 la Caransebeș avea ca profesor pe Efrem Zăcan, școală-model de pregătire a preoților, preluat și de școala românească din Transilvania.

În secolul al XVII-lea Caransebeșul era un important centru cultural românesc, cu școli bine organizate, unde se scria românește cu litere latine. Nume reprezentative al acestei perioade de dezvoltare culturală, care au susținut latinitatea limbii române sunt cel al lui Mihail Halici-tatăl și cel al lui Mihail Halici-fiul, primul fiind autorul unui dicționar român-latin, iar cel de-al doilea autorul primei ode scrise în limba română cu litere latine.¹³

Din secolul al XVIII-lea Banatul se confruntă cu o nouă formă de viață politică, specifică acestei zone-granița militară, mai exact Regimentul de Graniță Româno-Bănățean nr. 13 Caransebeș, care a impus zonei o viețuire rigidă, militărească, cu impact asupra dezvoltării Caransebeșului pe mai multe planuri, dar care poartă alături numele unor personalități marcante ce au contribuit la cultura și știința românească: episcopii Ioan Popasu, Nicolae Popea, Miron Cristea, profesorii Iosif Iuliu Olariu, Petru Barbu, Enea Hodoș. În secolele următoare personalități demne de menționat sunt: Vasile Goldiș, Vasile Loichița, Vasile Mândreanu, episcopul Iosif Traian Bădescu, Dimitrie Cioloca, Filaret Musta, generalul Traian Doda, Moise Groza, Ioan Dragalina și mulți alții.

Perioadei de dinaintea Marii Uniri, zonelor Transilvania și Banat, le sunt caracteristice manifestările sociale și culturale ce aveau ca substrat dorința de realizare a unității naționale. Începând cu anul 1885 rolul

¹³ Arhivele Naționale ale României, *Istorie și cultură în arhivele Caraș-Severinului*, p. 5.

cultural al orașului Caransebeș a crescut neîncetat, situându-se printre cele mai importante centre de cultură românească din Banat, de unde iradia cultura română, atât prin intermediul tipăriturilor, dar și al intelectualilor care au activat aici în cadrul episcopiei și a celor două institute, teologic și pedagogic, „*cei doi ochi ai Episcopiei*”.¹⁴

Institutul Teologic Diecezan din Caransebeș, inaugurat la 10 noiembrie 1865, a avut un rol covârșitor în viața spirituală și culturală românească, reprezentând „*un focar de știință teologică și un gardian veșnic treaz al limbii românești, deoarece singură a stat această școală, singura în care nici o iotă ungurește nu se propunea*”.¹⁵ Singura, care turna suflet românesc și în care se făureau armele spirituale contra atacurilor dușmanului răpitor de limbă și credință.¹⁶

Institutul Pedagogic Diecezan din Caransebeș,¹⁷ inaugurat la 13 septembrie 1876, la care au activat profesori de prestigiu ca Ștefan Velovan sau Patriciu Drăgălina, care au reușit să creeze la Caransebeș un învățământ pedagogic de elită de nivel european sau, mai târziu, Constantin Diaconovici-Loga și Ioan Tomiciu, care au dezvoltat pe lângă învățământul de excepție și opere de o valoare inestimabilă pentru cultura Caransebeșului.¹⁸ Pe lângă cele două institute, au mai funcționat în perioada antebelică o Școală Confesională Greco-Ortodoxă Română, transformată în Școala Elementară de Stat, o unitate dedicată învățământului preșcolar, Școala Civilă de Băieți și Fete, cât și Liceul de Stat.

În jurul directorului Institutului Pedagogic Diecezan din Caransebeș, Ștefan Velovan, la sfârșitul secolului XIX, începutul secolului XX, a existat un puternic curent promemorandist. În luna august 1896, mișcarea culturală de la Vest de Carpați s-a bucurat de un moment unic: ASTRA și-a creat despărțăminte și în Banat. ASTRA, *Asociațiunea Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român*, păstrătoarea spiritului românesc, reprezenta o modalitate de luptă a românilor împotriva stăpânirii dualiste și totodată a luptei de eliberare națională și mijloc de realizare a unității tuturor românilor. În acest scop

¹⁴ *Foaia Diecezană*, an XII, număr 38, 1987, p. 5.

¹⁵ Vasile Petrica, *Institutul Teologic Diecezan Ortodox Român Caransebeș (1865-1927)*, Caransebeș, Editura Episcopiei Caransebeșului, 2005, p. 25.

¹⁶ Dimitrie Cioloca, „Suprimarea Academiei Teologice din Caransebeș”, în *Foaia Diecezană*, an XLIV, număr 17, 1929, p. 4.

¹⁷ Pentru mai multe detalii, a se vedea: Daniel Aron Alic, „Institutul Pedagogic Diecezan din Caransebeș (1876-1920). Scurte considerații istorice”, în *Astra Salvensis*, an V, număr 9, 2017, pp. 161-172.

¹⁸ Constantin Brătescu, *Orașul Caransebeș între 1865-1919-file de monografie*, Caransebeș, Editura Dalami, 2011, pp. 102-104.

se organizau festivități naționale, muzee și expoziții la locuri istorice, unde se reuneau români din toate păturile sociale. Deosebit de importante erau adunările generale care în fiecare an aveau loc în altă localitate pentru ca toți oamenii să poată participa la răspândirea culturii românești. O astfel de adunare a avut loc în anul 1900 la Băile Herculane și una în 1896 la Lugoj, unde a participat o măreață delegație caransebeșeană în frunte cu episcopul din acea perioadă, Nicolae Popea. Acesta a ținut o cuvântare de îmbărbătare, făcând apel la datinile și obiceiurile române care mereu au fost „*reazimul cel mai puternic al neamului nostru românesc pe acest pământ*”. De menționat că, soția renumitului Ștefan Velovan, Ana Velovan, aflată în fruntea asociației Reuniunea Femeilor Române din Caransebeș, în anul 1891 organizează prima expoziție de etnografie și folclor din țară.¹⁹

Au fost înființate societăți culturale ce desfășurau o activitate național-românească, ferită în mare parte de supravegherea atentă a puterii dualiste. Până în anul 1918 în Caransebeș au funcționat mai multe societăți culturale precum: Reuniunea Învățătorilor Români din Dieceza Caransebeșului (1860); Reuniunea Română de Lectură (1863); Asociația Cultivatoare a Învățătorilor din Școlile Naționale Române din Confiniul Regimentului Româno-Bănățean pentru Înființarea unei Biblioteci în Caransebeș (1865); Societatea Agronomică (1868); Societatea pentru Fond de Teatru Român (1873); Reuniunea Română de Cântări și Muzică (1876); Societatea Femeilor pentru Regularea și Înfrumusețarea Cimitirului Greco-Oriental Român din Caransebeș (1883); Casina Română (1886); Societatea Elevilor de la Institutul Pedagogic din Caransebeș pentru Ajutorarea Elevilor Bolnavi (1886); Societatea de Lectură „Ioan Popasu” (1887); Societatea Corală a Meseriașilor (1888); Reuniunea Preoțimii din Protopresbiteriatul Caransebeș (1891); Despărțământul ASTRA (1896); Societatea „Tinerimea Română” (1914),²⁰ despre activitatea căreia se aprecia că „*nicăieri în spațiul românesc de la V de Carpați spiritul junimist nu s-a impus așa de vizibil ca la Caransebeș*”.²¹

Nevoia de carte românească, de publicații și manuale școlare, de calendare și anuare, ca o componentă a progresului cultural pe raza eparhiei Caransebeș, s-a resimțit încă de la înființarea episcopiei. Având în vedere cele două institute diecezane din localitate, care anual atrăgeau zeci de studenți, cât și problemele de factură financiară, lipsa de manuale

¹⁹ *Ibidem*, pp. 166-168.

²⁰ Liviu Groza, *Caransebeșul și Marea Unire*, Lugoj, Editura Dacia Europa Nova, 2003, p. 57.

²¹ Constantin Brătescu, *Episcopul Ioan Popasu și cultura bănățeană*, Timișoara, Editura Mitropoliei Banatului, 1995, p. 141.

didactice, cât și cele de natură politică, loviturile de deznaționalizare, episcopul Ioan Popasu s-a văzut nevoit să înființeze tipografia luându-și asupra sa răspunderea spirituală și culturală asupra românilor ortodocși din Banat.²²

Astfel, în tipografia diecezană a fost tipărită gazeta „Foia Diecezană”, „organ al Eparhiei greco-orientale românești a Caransebeșului”. Bazându-se pe profesionalismul celor mai mulți dintre colaboratori, teologi, profesori de pedagogie, literatură, științele naturii sau arte, redactorii „Foi Diecezane” au transformat acest organ al eparhiei Caransebeșului într-o adevărată revistă de cultură și știință.²³ Tot aici au apărut peste 50 de cărți din colecția „Biblioteca Noastră”, îngrijită de profesorul Enea Hodoș, în premieră fiind publicate volumele *Câteva poezii* de Mihai Eminescu și *Versuri și proză* de George Coșbuc. Caransebeșul, prin munca profesorului de la Institutul Pedagogic Diecezan, Enea Hodoș, a fost primul oraș din Transilvania și Banat în care s-a tipărit parte din operele celor doi mari poeți români. În aceeași colecție s-au înscris și importante lucrări de istorie *Din istoria Banatului Severin* de Patriciu Drăgălina, cât și monografia dedicată lui Iancu de Hunedoara scrisă de Iosif Bălan. Alte publicații aparținătoare acestei tipografii sunt și „Calendarul românului” (1888-1948) și „Lumina” (1918). Datorită acestei tipografii, orașul Caransebeș a devenit unul dintre cele mai importante centre tipografice românești, alăturându-se Sibiului, Aradului, Blajului.

Tot la începutul anului 1886 a fost înființată Librăria Diecezană, instituția care a difuzat cărți și publicații românești, îndeosebi literatură română și reviste recunoscute național, precum „Convorbiri literare”, „Neamul Românesc”.²⁴

În timpul Primului Război Mondial, mulți dintre preoții și învățătorii bănățeni, avuți în vedere de conducerea maghiară din cauza sentimentelor naționaliste și a necolaborării cu aceasta, au fost închiși în lagărele din Ungaria. Guvernul de la Budapesta avea pregătite măsuri drastice pentru opozanții români,²⁵ dar pe care Consistoriul Diecezan din

²² Constantin Brătescu, *Orașul Caransebeș între 1865-1919*, pp. 184-185.

²³ *Ibidem*, p. 197

²⁴ Pentru mai multe detalii, a se vedea: Daniel Aron Alic, „Librăria Diecezană din Caransebeș (1885-1918). Răspândirea cărții românești în Banat”, în *Astra Salvensis*, an IV, număr 7, 2016, pp. 189-201.

²⁵ Pentru mai multe detalii, a se vedea: Sebastian Stanca, *Contribuția preoșimii române din Ardeal la Războiul pentru Întregirea neamului (1916-1919)*, ediție, studiu introductiv, note și indici de Mihai-Octavian Groza și Mircea-Gheorghe Abrudan, Deva/Cluj-Napoca, Editura Episcopiei Devei și Hunedoare/Editura Argonaut, 2015; Mihai-Octavian Groza, „Din istoria mai puțin cunoscută a Marelui Război. Instituirea „graniței

Caransebeș, episcopul Miron Cristea le-a înfruntat susținându-și în continuare cu argumente juridice și istorice, necesitatea promovării continue a limbii române și a dreptului la cultură națională. În perioada păstoririi episcopului Elie Miron Cristea, dintre 1910-1919, în eparhia Caransebeșului s-a desfășurat o intensă activitate culturală datorită asociațiilor culturale, a despărțămintelor ASTRA și Reuniunii Învățătorilor din Învățământul Diecezan, promovând un repertoriu de muzică corală și teatru cu puternice mesaje naționaliste. În anul 1913, s-a reușit aducerea la Caransebeș a câtorva spectacole de teatru conduse de Victor Antonescu din București, care a prezentat pentru prima oară în spațiul bănățean piesele lui I. L. Caragiale, *O noapte furtunoasă* și *Năpasta*, adunând în jurul său pe unii dintre cei mai valoroși oameni politici români ai momentului din spațiul transilvănean și bănățean, precum Iuliu Maniu, Octavian Goga, Valeriu Braniște, Emanuil Ungureanu. Împreună cu matematicianul Traian Lalescu, episcopul Miron Cristea au pus bazele Asociației Culturale din Banat cu scopul de a ajuta școlile, astfel încât în anul 1920 această asociație a donat în Banat peste 17.000 de cărți, acoperind nevoia de carte românească din școlile primare, gimnaziale și medii.

Un merit deosebit l-a avut episcopul Miron și în ceea ce privește Marea Unire, susținând prin toate eforturile împlinirea mărețului vis de unitate națională. A participat și încurajat mulțimile strânse la Alba-Iulia, având un discurs înălțător în fața a celor 100.000 mii de români adunați pentru a susține dezideratul românesc. După Unire, Banatul a devenit cu adevărat o provincie aparținătoare statului român abia în iulie 1919. Astfel, un merit deosebit și necunoscut pe deplin l-a avut biserica strămoșească din provincie, identificată în cea mai mare parte cu eparhia Caransebeșului. Pentru meritele sale deosebite, episcopul Elie Miron Cristea a fost ales în scaunul de mitropolit primat al României.²⁶

În perioada interbelică, orașul Caransebeș a evoluat, în special după recunoașterea tuturor tratatelor de pace de după război, iar în anul 1918 în Caransebeș exista decât o singură școală primară confesională româno-ortodoxă și Institutul Teologic-Pedagogic Diecezan, ambele cu predare în limba română. Un moment deosebit îl reprezintă „naționalizarea” liceului de stat cu limba de predare maghiară, atunci când, „la 1 iunie 1919 un steag tricolor a fost sfințit în biserica catedrală. Mulțimea

culturale”, arestarea, încarcerarea și deportarea preoților români transilvăneni în Ungaria (1916-1918)”, în *Astra Salvensis*, an III, număr 6, 2015, pp. 43-61.

²⁶ Daniel Aron Alic, *Eparhia Caransebeșului în perioada păstoririi episcopului Miron Cristea (1910-1919). Biserica și societate*, Cluj-Napoca/Caransebeș, Presa Universitară Clujeană/Editura Episcopiei Caransebeșului, 2013, pp. 361-380.

*participantă la slujbă s-a îndreptat apoi către liceu, unde tinerii îmbrăcați în costume naționale au arborat steagul tricolor și emblema Regatului Român pe clădirea care va adăposti de acum un liceu românesc, botezat atunci „Traian Doda”, în semn de recunoștință pentru cel care a militat în timpul vieții pentru înființarea la Caransebeș a unui liceu românesc [...] Elevii au fost conduși de către foștii lor profesori de religie și limba română: dr. Vasile Loichița, dr. Dimitrie Cioloca și dr. Cornel Corneanu, care pe parcursul anilor le insuflaseră speranța că Banatul se va uni cu țara și că limba română va triumfa oriunde în provincie”.*²⁷

După acest moment, se poate vorbi în Caransebeș la nivel de învățământ de Liceul de Stat „Traian Doda”, Gimnaziul de Fete, Școala Primară de Stat, Școala Normală de Învățători, Institutul Teologic, Academia Teologică Ortodoxă Română, Școala Comunală de Ucenici Industriali și Comerciali, Școala de Menaj și Industrie Casnică.

Au apărut noi asociații culturale care, alăturându-se celor deja înființate, au contribuit în mod special la sprijinirea învățământului care încă suferea din cauza lipsei de manuale. Totodată, au avut loc mari momente culturale, precum jubileul de 50 de ani de la înființarea Societății Cultural-Literare „România Jună” din Viena, construirea internatului Liceului „Traian Doda”, dezvelirea monumentelor lui Ioan Popasu și dr. Iosif Iuliu Olariu, adunarea generală a ASTREI din 1930, înființarea Căminului Cultural.

Din puținele detalii prezentate mai sus, cred că se poate trage o concluzie clară: Biserica, asemenea unei mame bune, s-a jertfit și și-a apărut cu prețul vieții „fiica”-școala, pe care a sădit-o și a crescut-o în sânul ei ca mai apoi, împreună, puternice, să lase o moștenire de netăgăduit peste veacuri. Istoria zonei, cu patrimoniul ei arheologic și etnografic, este astăzi ilustrată prin grija Episcopiei Caransebeșului, dar și a altor instituții de cultură care, printr-o politică editorială susținută, au oferit istoriografiei naționale valoroase tomuri de istorie și spiritualitate bănățeană.

²⁷ Constantin Brătescu, *Orașul Caransebeș între 1865-1919*, p. 60.